

مطالعات حقوق تطبیقی

دوره ۱۱، شماره ۱

بهار و تابستان ۱۳۹۹

صفحات ۳۹ تا ۵۸

تشریح اطلاعات اعتباری در ایران با نظر به شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی

منصور امینی

دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

(Email: M_amini@sbu.ac.ir)

دبیا جعفری*

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه شهید بهشتی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۲)

چکیده

امروزه بیشتر کشورهای جهان بهبود فضای کسب و کار و رفع موانع برای فعالیت بخش خصوصی را به عنوان یکی از راهبردهای توسعه اقتصادی خویش برگزیده‌اند؛ رویکردی که راه را بر جذب سرمایه‌گذاری و افزایش اشتغال نیروهای انسانی نیز هموار خواهد کرد. بر این اساس، بانک جهانی با ارائه شاخص‌هایی بهبود فضای کسب و کار در کشورها را می‌سنجد که شاخص اخذ اعتبار یکی از سرآمدترین این شاخص‌هاست. چه اینکه اعتبار یکی از اساسی‌ترین منابع تأمین مالی فعالیت‌های اقتصادی است. اعطای اعتبار نیز همچون سایر انواع فعالیت‌های اقتصادی نیازمند اطلاعات است. اطلاعات ارزشمندی که تنها از به هم پیوستن منابع اطلاعاتی و از طریق واسطه‌های تشریح اطلاعات اعتباری (شرکت‌های اعتبارسنجی) دست‌یافتنی خواهد بود. تشریح اطلاعات اعتباری در قالب شرکت‌های سنجش اعتبار، در کشور ما امری نوپا و با سابقه قانونی نه‌چندان دیرینه است. اگرچه جایگاه حقوقی چنین نهادهایی مستلزم تعیین از جانب قانون است، مراتب مربوط به آن در قالب آئین‌نامه‌ای با عنوان آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار تبیین شده است؛ حال آنکه به نظر می‌رسد بهبود رتبه فضای کسب و کار ایران و توسعه اقتصادی مستلزم ایجاد بسترهای نهادی و اقتصادی و به‌خصوص قانون پیرامون شرکت‌های سنجش اعتبار است. اهمیت و بداعت موضوع و همچنین نوباوگی آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار، تدقیق و تحلیل اهل فن را می‌طلبد. امید که این نوشتار بارقه‌ای در این خصوص باشد.

واژگان کلیدی

آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار، انجام کسب و کار، تشریح اطلاعات اعتباری، شرکت‌های اعتبارسنجی، عدم تقارن اطلاعات.

مقدمه

اگر بگوییم امروزه در بازار بر پاشنه اطلاعات می چرخد، گزاف نگفته ایم. این در حالی است که کمتر از چند دهه قبل ارزش اقتصادی اطلاعات مورد تردید بود، اما امروزه نه تنها اطلاعات یک کالای باارزش اقتصادی تلقی شده، از «اقتصاد اطلاعات» صحبت می شود (طباطبایی نژاد و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵۳)، بلکه محور اقتصاد قرار گرفته است (یعقوبی، ۱۳۹۲، ص ۷۷). اثر اطلاعات آن چنان است که به صورت پیش فرض می توانیم بگوییم افراد کمتر مطلع در عرصه تجارت متحمل ضررهای بیشتری به نسبت افراد مطلع تر می شوند (wen et al, 2015, p. 2). با این تعبیر، میزان اطلاعات طرفین از موضوع، در سنجش برابری نسبی و قدرت چانه زنی آنها مد نظر قرار می گیرد (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۶۹۶).

درواقع تشریک اطلاعات اعتباری یکی از ضرورتها و الزامات بازار است، از این رو بازرگانان قرن هاست که این مهم را دریافته، آن را به شیوه ابتدایی خود اعمال می کردند. برخی، تشریک اطلاعات در قالب یک نهاد را مربوط به قرن هفدهم و اقدامات مؤسسات ثبتی در خصوص تبادل اطلاعات اعتباری قرض گیرندگان در پاریس و شهرداری آمستردام می دانند (نصیری اقدم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۷۲) و برخی دیگر تبادل اطلاعات از طریق گروهها و شبکههای تجاری را خاستگاه آن تلقی می کنند (Olegario, 2006, p. 29). نمونه این گونه شبکهها «انجمن انگلیسی ارتباطات دوجانبه برای حمایت از تجارت» (British Society of Mutual Communication for Protection of Trade) است که از سال ۱۷۷۶م برای امنیت تجارت حمل در لندن فعال بوده است (ibid).

امروزه شرکت های تخصصی عمومی و خصوصی سنجش اعتبار با اندازهها و حیطه پوشش های متفاوت، با اتصال و بهره گیری از اطلاعات شمار زیادی از بانکها، مؤسسات اعتباری، شرکت های بیمه، ادارات دولتی نظیر گمرک و مالیات و بسیاری از منابع اطلاعاتی دیگر، به ارائه گزارش های اعتباری، رتبه بندی اعتباری، ارائه خدمات مشاوره ای و غیره می پردازند (Elkhoury, 2008, p. 1) و به تعبیری چراغ راه اعتباردهندگان در فضای مه آلود عدم تقارن اطلاعات هستند (ibid, p. 3).

اما تشریک اطلاعات اعتباری در قالب شرکت های سنجش اعتبار در کشور ما سابقه چندانی ندارد و دیرینگی آن به آئین نامه نظام سنجش اعتبار مصوب ۱۳۸۶ش برمی گردد که بنیادگر قانونی شرکت های سنجش اعتبار در ایران شد. این آئین نامه در سال ۱۳۹۸ش لغو و آئین نامه جدید جایگزین آن گردید؛ آئین نامه ای که به جهت نوبنیادی آن، چندان در معرض بحث و بررسی قرار نگرفته و ارزیابی توفیق آن مستلزم زمان است. فضای کسب و کار به مثابه شرایطی مؤثر بر فعالیت بنگاه های تجاری - که آنها را یارای ایجاد

تغییر در آن نیست - هر ساله با شاخص‌های چندگانه ارائه شده از سوی بانک جهانی ارزیابی می‌شود. البته نهادهای دیگری نظیر مجمع جهانی اقتصاد (World Economic forum)، واحد اطلاعات نشریه اکونومیست (Economist Intelligence Unit)، گروه خدمات مخاطره سیاسی (Political risk services)، و مؤسسه فریزر (Fraser Institute) نیز بررسی‌هایی کم‌وبیش مشابه در این خصوص انجام داده، منتشر می‌نمایند. اما گزارش‌های بانک جهانی به جهت همه‌جانبه بودن و همچنین اهمیت مرجع تدارک‌کننده آن، بیشتر مورد رجوع قرار می‌گیرد.

شاخص دریافت اعتبار یکی از مهم‌ترین شاخص‌های این ارزیابی است، چراکه اعتبار به‌عنوان یکی از روش‌های اصلی تأمین مالی شرکت‌ها، به‌خصوص شرکت‌های کوچک و متوسط، نقش مهمی در توفیق و حیات شرکت‌ها ایفا می‌نماید (Asongu and Odhiambo, 2018, p. 5). این شاخص، میزان شفافیت اطلاعات و همچنین کیفیت و قدرت حقوق اعتباردهندگان را در نظر می‌آورد و در پی پاسخ به این پرسش است که آیا اطلاعات اعتباری از دقت و گستره لازم برخوردار هستند و از سوی نهادهای عمومی و خصوصی سنجش اعتبار جمع‌آوری شده‌اند و نیز آیا در صورت عدم پرداخت دین از جانب اعتبارگیرنده، راهکاری برای وصول آن اعم از وثیقه و غیره در آن نظام حقوقی وجود دارد یا خیر؟

تعارض منافع بنیادین میان اعتباردهنده و اعتبارگیرنده منجر به دشواری دریافت اعتبار می‌شود. درحالی که اعتباردهندگان مترصد اطلاعات اعتباری متقاضیان هستند، چه بسا متقاضیان اعتبار از اختفای برخی از اطلاعات اعتباری خود منتفع گردند. تشریک اطلاعات اعتباری در چنین موقعیتی به کاهش عدم تقارن اطلاعات میان اعتباردهنده و اعتبارگیرنده و سرانجام به تسهیل أخذ اعتبار می‌انجامد (World Bank (a), 2020, p.35). همچنین با توجه به تأثیر سنجش اعتبار بر نرخ و هزینه اعتبار دریافتی (Li et al, 2014, p. 578)، در بلندمدت راهکاری برد-برد برای هر دو طرف خواهد بود؛ چراکه منجر می‌شود به اینکه اعتبارگیرندگان خوب اعتبار را با هزینه پایین‌تری دریافت نمایند (Pei and Yan, 2019, p. 14). شاخص دریافت اعتبار بانک جهانی سنجه‌ای از توانایی مدیریت کشورها در خصوص حل مشکل تعارض منافع و عدم تقارن اطلاعات است (نصیری اقدام و مرتضوی فر، ۱۳۹۶، ص ۴۶).

موضوع این مقاله از این حیث به گمان نگارندگان، بایسته تحقیق دانسته شد که از سویی، ایران با وجود ضرورت جذب سرمایه‌گذاری، به دلیل شرایط نامساعد فضای کسب و کار، چندان موفق به این امر نشده است (خضری، ۱۳۸۹، ص ۹۷) و از سوی دیگر، تشریک اطلاعات اعتباری و سنجش اعتبار به علت نبود جایگاه قانونی نهادهای سنجش اعتبار و بسترهای لازم در این خصوص، به نحو مطلوبی انجام نمی‌شود؛ حال آنکه پیشرفت و توسعه اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری تا حدود زیادی از آن متأثر است.

ادبیات حقوقی ایران به‌ویژه در زمینه سنجش اطلاعات اعتباری، چندان فربه نیست. اگرچه مفاهیم تشریح اطلاعات اعتباری و فضای کسب و کار موضوع معدود مقالاتی بوده است که بیشتر از منظر اقتصادی و مدیریتی هریک از این مفاهیم را آزموده‌اند، لکن تأثیر تشریح اطلاعات اعتباری و بستر تقنینی آن بر محیط کسب و کار چندان از نظر گذرانده نشده است. وانگهی تازه‌تصویب بودن آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار (۱۳۹۸ش) نیز بر ضرورت بحث در این خصوص می‌افزاید.

بررسی وضعیت تشریح اطلاعات اعتباری در قالب شرکت‌های اعتبارسنجی با توجه به بستر قانونی آن و تأثیر آن بر رتبه فضای کسب و کار و به‌خصوص تأثیر تصویب آئین‌نامه نظام جامع سنجش اعتبار بر شاخص أخذ اعتبار، از اهم نکاتی هستند که در این نوشتار در پی آن هستیم. در این راستا ابتدا به تشریح اطلاعات اعتباری و عدم تقارن به‌عنوان مبنای آن می‌پردازیم. در ادامه، رویکرد مقرراتی سنجش اعتبار در ایران با محک مختصری از آئین‌نامه تازه‌تصویب در این خصوص و نیز شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی از نظر گذرانده خواهد شد و در پایان، تأثیر مقررات جاری بر رتبه کسب و کار ایران مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱. تشریح اطلاعات اعتباری و مبنای آن

دسترسی به اطلاعات صحیح و قابل اطمینان از لوازم موفقیت در بازار است (طباطبایی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۴۹). اما این اطلاعات به نحو همگون میان طرفین مبادلات وجود ندارد و چه‌بسا وزنه اطلاعات یکی از طرفین به‌مراتب سنگین‌تر از اطلاعات طرف مقابل باشد. این مهم مبنایی برای لزوم تشریح اطلاعات به‌شمار می‌رود که در این مجال مختصری از این دو مفهوم خواهد آمد.

۱.۱. عدم تقارن اطلاعات

نظریه رقابت کامل بر فرض اطلاعات همسان و مکفی طرفین استوار است. با این شرح که در بازار آزاد شرکت‌کنندگان از قیمت حال و آینده کالا و خدمات مطلع بوده، از این‌رو مصرف‌کنندگان بیش از آنچه لازم است برای کالاها نمی‌پردازند و تولیدکنندگان نیز با علم به هزینه‌ها و قیمت‌ها بیش از نیاز تولید نخواهند کرد (نصیری اقدم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۲۰). این امر در قضایای اقتصاد رفاه نیز مفروض تلقی شده است؛ فرضی که رفته رفته با رواج بحث اطلاعات و تولد اقتصاد اطلاعات رنگ باخت.

مفهوم عدم تقارن اطلاعات برای اولین بار در دهه ۱۹۷۰ از سوی سه پژوهشگر بزرگ

اقتصادی، جرج آکرلوف (George Akerlof)، مایکل اسپنس (Michael Spence) و جوزف استیگلیتز (Joseph Stiglitz) بنا نهاده شد و به سرعت جایگاه خویش را در توضیح بسیاری از پدیده‌های اقتصادی پیدا کرد و جایزه نوبل را برای ایده پردازان خویش به ارمان آورد. تقارن اطلاعات به این معناست که طرفین مبادله‌کننده به یک اندازه از کیفیت، شرایط و ویژگی‌های مورد معامله آگاهی داشته باشند (Lin, 2018, p. 5). بر این مبنای تقارن اطلاعات مبین نبود همگونی اطلاعات میان طرفین و وجود مزیت اطلاعاتی برای یکی از آنهاست (کاسگری و عجم، ۱۳۸۹، ص ۹). نمونه این عدم تقارن را می‌توان در شرکت‌های تجاری میان مدیران شرکت و سهام‌داران آن یافت (امید اخگر و شانظری، ۱۳۹۴، ص ۳۰).

عدم تقارن اطلاعات ممکن است پیش از انعقاد قرارداد (Ex Ante) و یا پس از آن (Ex Post) رخ دهد. در اصطلاح به مورد اول اطلاعات پنهان (Hidden Information) و به مورد دوم عمل پنهان (Hidden action) گفته می‌شود (Hirofumi et al, 2017, p. 2). اطلاعات مخفی می‌تواند به انتخاب معکوس (Adverse selection) منجر شود و مخاطره اخلاقی (Moral Hazard) زاییده عمل مخفی است!

انتخاب معکوس که گاهی در ادبیات بیمه ضد انتخاب (Anti-selection) نامیده شده (Baker, 2003, p. 357)، به نیکی با مثال معروف لیمو آکرلوف تشریح شده است که چگونه عدم تعادل اطلاعات می‌تواند به انتخاب معکوس، بازار نابسامان و حتی شکل نگرفتن بازارها منجر شود (احمدپور و رسائیان، ۱۳۸۶، ص ۳۰).

در اعطای اعتبارات، عدم تقارن اطلاعات پیش از انعقاد قرارداد، از آنجا که اعتباردهنده فاقد اطلاعات مکفی در خصوص توانایی مالی و عملکرد پیشین متقاضی اعتبار است، وی را از گزینش بهترین متقاضی باز خواهد داشت. در نتیجه نبود غربالگری صحیح، موارد عدم بازپرداخت افزایش یافته، در نهایت نرخ اعتبار پرداختی به ناچار بالا می‌رود. در ادامه این سلسله، مشتریان پرمخاطره نرخ‌های بالاتر را پذیرفته، شمار این‌گونه مشتریان بالا می‌رود (نصیری اقدام و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۲).

مخاطره اخلاقی به‌مثابه سوءاستفاده از موقعیت برتر اطلاعاتی (Berndt & Gupta, 2008, p. 5) به جهت عدم تقارن اطلاعات پس از انعقاد قرارداد و ناشی از پایبند نبودن اعتبارگیرنده به تعهدات قراردادی و دست زدن به فعالیت‌های مخاطره‌آمیزی است که احتمال نکول را بالاتر می‌برد.

۱. در ترجمه‌ای زیبا انتخاب معکوس، گزینشی و مخاطره اخلاقی، کژمنشی تعبیر شده که در مقاله حاضر همان ترجمه‌های مصطلح به کار برده شده است. ر.ک. عسکری، محمد مهدی و شیخانی، مصطفی (پاییز و زمستان ۱۳۹۱)، «بررسی جایگاه و اثر مسئله عدم تقارن اطلاعات در اداره موقوفات»، معرفت اقتصاد اسلامی، شماره ۷، ص ۹۶-۷۳.

۱.۲. تشریک اطلاعات اعتباری

نبود اطلاعات توالی فاسد عدیده‌ای برای بازارها از جمله بازار اعتبارات در پی دارد؛ قیمت‌ها خاصیت علامت‌دهی خود را از دست می‌دهند (Olegario, 2001, p. 1)، اعتباردهندگان از پس‌گزینش اعتبارگیرنده صالح برنیامده، اعتبارگیرندگان با نادیده گرفتن تعهدات خویش، خود و اعتباردهنده را به مخاطره می‌افکنند و در مواردی چه‌بسا اساساً بازاری شکل نگیرد. با این پیش‌درآمد، یکی از ضرورت‌های کارکرد بازار، اندیشیدن راهکارهایی برای شفاف‌سازی و جریان روان اطلاعات و کاهش عدم تقارن آن بین طرفین مبادله است. به عبارتی «وقتی بازارها با عدم تقارن اطلاعات و مسئله انتخاب معکوس روبرو هستند؛ دست نامرئی جادو نمی‌کند» (نصیری اقدم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۳). نتیجه عدم تقارن اطلاعات در تمامی عرصه‌ها می‌تواند مشابه باشد. در واقع پیش‌شرط انتخاب صحیح، وجود اطلاعات مکفی در خصوص موضوع است و نبود اطلاعات صحیح به انتخاب نادرست می‌انجامد (Ferretti, 2008, p. 2). به تعبیر دیگر، همیشه فقیر اطلاعاتی (Information poor) قدرت کمتری در برابر غنی اطلاعاتی (Information rich) دارد (Clarkson, 2008, p. 948).

در اهمیت این موضوع این بس که اطلاعات نهانی به‌عنوان یکی از عوامل ورشکستگی در سطح جهان شناخته شده است (احمدپور و رسائیان، ۱۳۸۶، ص ۳۰)؛ با این وصف، هرچه در بازارهای مالی اطلاعات شفاف‌تر باشد، امکان تحقق کارایی و بهینگی بیشتر است (طباطبایی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵۸).

تشریک اطلاعات اعتباری و سنجش اعتبار، کارترین راهکار مقابله با عدم تقارن اطلاعات و انتخاب معکوس است. نتیجه‌ای که بشر در طول قرن‌ها مراوده تجاری به آن دست یافته و به انتقال اطلاعات تجاری میان بازرگانان، ابتدا به صورت افواهی و سپس با تأسیس نهادهای جمع‌آوری اطلاعات انجامیده است. در واقع تشریک اطلاعات و سنجش اعتبار، پاسخی نهادی به کاستی‌های اطلاعاتی در بازار و نیاز به کسب اطلاعات است (فلاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۰۵). مؤسسات گزارش اعتباری نهادهایی اعم از عمومی و خصوصی هستند که اطلاعات مالی افراد را از منابع مختلف نظیر معاملات مالی، رفتارهای پرداخت، اعتبارات مأخوذه و غیره (Ferretti, 2008, p. 9) جمع‌آوری و سازماندهی، تلفیق، تطبیق و پردازش نموده، تحت سامانه‌های اعتبارسنجی با شرایط و مقررات خاصی در اختیار شخص ثالثی که به مفهوم اعم اعتباردهنده تلقی می‌شود، قرار می‌دهند (جلیلی، ۱۳۸۹، ص ۲۲۴).

سنجش اعتبار با پیش‌فرض ابتنای رفتار اقتصادی آینده افراد بر شرایط گذشته، سابقه اعتبار و خصوصیات متقاضی را بررسی و از آن به‌عنوان معیاری برای پیش‌بینی رفتار وی در قبال وام یا تسهیلات مالی آتی استفاده می‌کند (Berger et al, 2003, p. 2).

سنجش اعتبار به اعتباردهندگان از جمله بانک‌ها یاری می‌رساند تا شایستگی اعتبارگیرندگان را از هم تمییز دهند (طیب‌نیا و قربانی، ۱۳۹۱، ص ۷) و بر مبنای آن اقدامات بانکی معمول نظیر اعطای اعتبار و صدور کارت اعتباری (Credit Card) را انجام دهند (جلالی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵۴۶)؛ در واقع از این طریق تصویری از احتمال پرداخت و یا تأخیر و عدم پرداخت به بانک‌ها ارائه می‌نماید و بانک‌ها را از انتخاب معکوسی که آن‌ها را به بالا بردن نرخ اعتبار سوق می‌دهد، برحذر می‌دارد (Asongu and Odhiambo, 2018, p. 6). همچنین بر استحکام قراردادهای خواهد افزود و با کاستن از خطر عدم تقارن اطلاعات، به افزودن بر شمار معاملات می‌انجامد که خود به افزایش کارایی بازار (هاشمی و صادقی، ۱۳۹۰، ص ۵۰) و رونق اقتصادی منجر می‌شود (فلاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۰۶).

به دلیل تأثیراتی که سنجش اعتبار در وضعیت فضای کسب و کار کشورها دارد، بخشی از امتیاز سالیانه بانک جهانی به کشورها در این زمینه به وضعیت تسهیم اطلاعات اعتباری از طریق سامانه اعتبارسنجی اختصاص داده شده است که در بخش‌های آتی به آن خواهیم پرداخت.

۲. رویکرد نظام حقوقی ایران در خصوص تشریک اطلاعات اعتباری

در ایران برخلاف بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، تشریک اطلاعات اعتبار تجاری محصور به ارتباطات میان بانک‌ها و گاه شرکت‌های بیمه بوده، از تأسیس پایگاهی برای جمع‌آوری داده‌های اعتباری و شرکت‌های سنجش اعتبار دیرزمانی نمی‌گذرد. در آغاز، بانک‌ها برای اعطای تسهیلات از بانک مرکزی در خصوص تعهدات، تسهیلات، چک برگشتی و تعهدات ارزی استعلام می‌کردند (جمعه‌زاده و ملکی، ۱۳۹۶، ص ۷۰). این روند علاوه بر زمان‌بر بودن، به دلیل عدم راه‌اندازی سیستم‌های رایانه‌ای و به‌روز نبودن، تناقضاتی نیز داشت.

قانون «تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانکها» مصوب ۵ تیر ۱۳۸۶، در ماده ۵ خود دولت را ظرف مدت یک‌سال از تاریخ تصویب قانون، به ایجاد و به‌کارگیری نهادهای جدید مالی از قبیل بانک جامع اطلاعات، رتبه‌بندی و اعتبارسنجی مشتریان، گروه‌های مشاور مالی و سرمایه‌گذاری غیردولتی، ساماندهی مطالبات معوق، مؤسسات تضمین اعتبار، به‌منظور تسهیل و تسریع اعطای تسهیلات بانکی مکلف نمود^۱. آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار مصوب ۲۲ اسفند ۱۳۸۶، حسب ماده ۸ این قانون به تصویب هیئت وزیران رسید.

۱. اگرچه در ماده ۵ قانون یادشده، هدف ایجاد نهادهای جدید از جمله رتبه‌بندی و اعتبارسنجی مشتریان، تسریع در اعطای تسهیلات ذکر شده است، لکن نظام سنجش اعتبار واجد کارکردهای عدیده‌ای در بازار بیمه و مراودات تجاری بوده و منحصر کردن کارکرد آن به ایجاد سرعت در اعطای تسهیلات بانکی دارای ایراد است.

آئین‌نامه یادشده اگرچه به جهت پیشگامی در تأسیس نهاد اعتبارسنجی حائز اهمیت است، لکن چندان آئین‌نامه موفق‌تری تلقی نشده و ایرادات بسیاری نیز بر آن وارد شده است. از اهم این ایرادات، یکسانی تأمین‌کنندگان اطلاعات اعتباری (بانک‌ها)، اعتباردهندگان و اعتبارسنجان است که می‌تواند منجر به درخطر افتادن امنیت اطلاعاتی سایر بانک‌ها و نیز ایجاد رقابت نابرابر میان بانک‌ها گردد.

عدم تعیین اطلاعاتی که به شرکت سنجش اعتبار ارائه می‌شود و اطلاعاتی که از آن دریافت می‌شود و موکول نمودن آن به تعیین از جانب شورای موضوع ماده ۵ آئین‌نامه و لزوم اخذ مجوز از اشخاص از سوی استفاده‌کنندگان و تأمین‌کنندگان اطلاعات برای ارائه اطلاعات به شرکت و تشریح آن با سایر استفاده‌کنندگان، از انتقادات دیگر وارد بر این آئین‌نامه است.

همچنین ضوابط سیاستی- نظارتی شبکه بانکی کشور در سال ۱۳۸۸ ش در ماده ۴۳ خود، سیستم بانکی را موظف دانست تا با همکاری وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط، پیاده‌سازی و راه‌اندازی سامانه جامع اطلاعات اعتباری مشتریان را حداکثر تا پایان شهریور سال ۱۳۸۸ به پایان رساند. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی مصوب ۱۵ دی ۱۳۸۹، در ماده ۱۹۰ و ۲۹۱ به این مهم پرداخته و تجویز و تکلیفی برای بانک مرکزی در این خصوص ایجاد نموده که نظیر قوانین پیش از این، دولت محوری سیاست‌های رونق کسب و کار در آن چشمگیر است (خضری، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲).

درنهایت، با توجه به مشکلات اجرایی موجود در آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار مصوب

۱. ماده ۹۰- به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود در سال اول برنامه، نسبت به موارد زیر اقدام نماید. الف- تکمیل سامانه جامع تبادل اطلاعات مشتریان با مشارکت کلیه مؤسسات پولی، مالی، سازمان امور مالیاتی و سایر سازمانها و شرکتهای ارائه‌دهنده خدمات عمومی دارای اطلاعات موردنیاز سامانه فوق ب- فراهم نمودن امکان احراز صحت اسناد و اطلاعات ارائه‌شده توسط مشتریان به بانکها به صورت الکترونیکی از طریق وزارت کشور (سازمان ثبت احوال کشور) و قوه قضائیه (سازمان ثبت اسناد و املاک کشور) ج- فراهم نمودن امکانات اجرائی رسیدگی به شکایات معترضین نسبت به صحت اطلاعات اعتباری ثبت‌شده خود نزد دفاتر ثبت اطلاعات دولتی و غیردولتی تبصره- کلیه بانکها و مؤسسات اعتباری و دستگاههای اجرائی مذکور در این ماده موظفند اطلاعات و آمار مورد درخواست بانک مرکزی را در اختیار آن بانک قرار دهند. حفظ اسرار حرفه‌ای آمار و اطلاعات دریافتی بر عهده بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.
۲. ماده ۹۱- بانکها و مؤسسات اعتباری موظفند از سال اول برنامه، قبل از اعطاء هرگونه وام و تسهیلات به مشتریان اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی نسبت به اعتبارسنجی و تعیین حد اعتباری آنها براساس دستورالعمل بانک مرکزی اقدام نمایند. تبصره- مدیران عامل و هیأت مدیره بانکها فقط مجاز به پرداخت تسهیلات به طرحهای دارای توجیه فنی، اقتصادی و مالی می‌باشند.

۱۳۸۶ش به منظور برطرف کردن ایرادات آن، آئین‌نامه جدیدی از سوی هیئت وزیران تصویب گردید. با توجه به تازه‌تصویب بودن مقررۀ یادشده، چندان مجال برای بررسی و ارائه دیدگاه‌های متخصصان فراهم نیامده، لکن در همین اوان تصویب با انتقادات شدیدی مواجه شده است.^۱

از نقاط مثبت آئین‌نامه، رفع ابهامات در خصوص قالب و ماهیت نهاد اعتبارسنجی و تصریح به تأسیس آن در قالب شرکت سهامی غیردولتی است. البته شایان ذکر است از ماده ۲ آئین‌نامه پیشین نیز خصوصی بودن شرکت سنجش اعتبار استنباط می‌شد. همچنین پیش‌بینی امکان اعتراض به نتایج اعتبارسنجی از سوی اشخاص و نیز تعیین مرجعی برای رسیدگی به تخلفات شرکت‌های اعتبارسنجی و ضمانت اجراهای مترتب بر آن نیز از دیگر ابتکارات این آئین‌نامه بوده است.

لکن آئین‌نامه جدید همچنان دارای برخی ایرادات آئین‌نامه پیشین است؛ نظیر محول کردن تعیین فهرست و مصادیق اطلاعات به شورای سنجش اعتبار که در ماده ۵ آئین‌نامه پیشین نیز درج شده بود. این درحالی است که تعیین ماهیت، صلاحیت‌ها و اختیارات نهادهای سنجش اعتبار و نیز تعیین مصادیق اطلاعات مجاز و غیرمجاز منوط به حکم قانون‌گذار است و واگذاری آن به شورای موضوع ماده ۲ آئین‌نامه یادشده موجه نیست (فلاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۱۴).

لازم به توضیح است یکی از اساسی‌ترین تزییقات و تحدیدات تشریح اطلاعات در سراسر جهان، حفظ حریم خصوصی به‌عنوان مجالی برای کنترل اطلاعات شخصی و راهبرد زندگی خویش در اجتماع (موسی‌زاده و مصطفی‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۵۹) است؛ حقی که در اسناد بین‌المللی نظیر ماده ۱۲ اعلامیۀ جهانی حقوق بشر و ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز بر آن تصریح شده است. این اهمیت تا آنجاست که برخی سنجش اعتبار را تنها در قالب مؤسسات دولتی قابل انجام دانسته‌اند (فلاح‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۱۴).

سابقۀ تلخ آلمان نازی و دستیابی به اطلاعات شخصی مردم از منابع بخش خصوصی را که به تصرف و غصب اموال آن‌ها از سوی نازی‌ها منجر شد (semuelson, 2000, p. 1144)، می‌توان از ریشه‌های این حساسیت به حریم شخصی دانست. در نظام حقوقی ایران نیز اصول ۲۲ و ۲۵ قانون اساسی به این مهم اشاره کرده‌اند. بر این مبنا دستیابی یک مؤسسه و یا شرکت خصوصی به اطلاعات مالی و اقتصادی اشخاص مستلزم تجویز قانون است و نمی‌توان آن را به مصوبۀ هیئت وزیران وا نهاد؛ به‌ویژه اینکه صلاحیت تعیین، توسعه و یا تضییق مصادیق اطلاعات به شورای یادشده اعطا شده است.

افزایش حداقل مبلغ سرمایۀ شرکت‌های سنجش اعتبار به ده برابر مبلغ مندرج در آئین‌نامه پیشین، ممکن است برای تأسیس و آغاز به فعالیت شرکت‌های جدید در این عرصه مانع ایجاد

۱. ر.ک. مقاله «آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار، ناکجا آباد»، مورخ ۱۷ تیر ۱۳۹۸ به آدرس: www.smtnews.ir

کند؛ هرچند یکی از اهداف اصلاح آئین‌نامه جدید، انحصارزدایی و ایجاد فضای رقابتی بوده است. شایان ذکر است، به پیشنهاد بانک مرکزی و حسب تصویب‌نامه مورخ ۳ مهر ۱۳۹۸ هیئت وزیران، به ماده ۲۶ آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار قبل از واژه «لغو» عبارت «تا زمان تصویب دستورالعمل‌ها و حداکثر شش ماه پس از ابلاغ این آئین‌نامه» افزوده شده است. بر این مبنا ماده ۲۶ دائر بر الغای آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار مصوب ۱۳۸۶ ش، اصلاح و به عبارت دیگر، پایان حیات آئین‌نامه پیشین و آغاز آئین‌نامه جدید منوط به تصویب دستورالعمل‌های مربوط گردیده است.

در حال حاضر تعداد شرکت‌های سنجش اعتبار در کشور چشمگیر نبوده، برخی از آن‌ها با تعلق اکثر سهامشان به یک بانک یا مؤسسه اعتباری، خدمات سنجش اعتبار به آن مؤسسه ارائه می‌کنند.

۳. شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی

۳.۱. شاخص انجام کسب و کار

فضای کسب و کار به‌مثابه مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی است که بر فعالیت‌های اقتصادی حاکم است (زارعی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۷)؛ در واقع فضای کسب و کار شرایطی خارج از کنترل بنگاه‌های تجاری (احمدوند و سالاری، ۱۳۹۴، ص ۵۹) دارد و مشتمل بر مؤلفه‌هایی در درون نظام مقرراتی، محیط نهادی و سیستم اداری کشورها نظیر ثبات اقتصاد کلان، کیفیت زیرساخت‌های کشور، کیفیت دستگاه‌های اجرایی نظام مقررات، هزینه دستیابی به اطلاعات است (امجدی و شافعی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۴).

با این تعبیر، موفقیت فعالان تجاری علاوه بر بافت سیاسی و اقتصادی کشورها و عملکرد شرکت تجاری به محیط کسب و کار نیز بستگی دارد (امجدی و شافعی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۶). لازم به توضیح است با توجه به این امر که بهبود محیط کسب و کار به‌عنوان استراتژی جدید توسعه در جهان معرفی شده است، نهادهای بسیاری برای به‌دست آمدن محیط کسب و کار مساعد باید در یک کشور فعالیت نمایند (حسین‌زاده بحرینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۰۳). امروزه بهبود فضای کسب و کار از سوی بسیاری از کشورهای جهان اعم از در حال توسعه و توسعه‌یافته به‌عنوان راهکار توسعه در نظر گرفته شده است (Hanusch, 2012, p. 4).

گزارش گروه بانک جهانی با عنوان انجام کسب و کار که از سال ۲۰۰۲م آغاز شد (حسین‌زاده بحرینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۰۶)، از عمومی‌ترین شاخص‌هایی است که در پی سنجیدن آسانی انجام فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای مختلف است و هر سال به‌عنوان معیاری در این خصوص ارائه می‌شود. بر مبنای این گزارش، هر چقدر تعداد، هزینه و زمان فعالیت‌های مندرج در

گروه‌های مدنظر کمتر باشد، هزینه‌های لازم برای آغاز و ادامه کسب و کار کاهش یافته، احتمال شکل‌گیری کسب و کار جدید بالا می‌رود (Eifert, 2009, p. 2) و در نهایت اشتغال در کشور افزایش خواهد یافت^۱. گزارش بانک جهانی حد و اندازه موانع کسب و کار را معین نموده، با شناسایی منشأ این موانع، مجالی برای اصلاح آن از سوی دولت‌ها فراهم می‌نماید. از سوی دیگر، اقدامات اصلاحی دولت‌ها را نیز پایش کرده، با توجه به پرسش‌نامه‌هایی که عمدتاً از جانب بخش غیردولتی تکمیل می‌شوند، رتبه کشورهای را محاسبه و تعیین می‌نماید (کیومرثی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۷).

این فعالیت‌ها با ملاک قرار دادن هزینه‌های اداری و زمان‌سنجی مراحل انجام کار در گزارش هر ساله آزموده می‌شوند: آغاز یک کسب و کار، گرفتن امتیاز برق، کسب مجوز، ثبت اموال، دریافت اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، اجرای قرارداد، و تعطیل کردن کسب و کار. نمره و رتبه تعیین شده برای کشورها حاصل میانگین نمره آن‌ها در عوامل یادشده است.

رتبه ایران در این شاخص در سال ۲۰۲۰م، ۱۲۷ در میان ۱۹۰ و با امتیاز ۵۸/۵ بوده است. این رتبه بر مبنای میانگین رتبه کشورهای در عناصر کسب و کار مشروح پیش‌گفته بوده است (World Bank(a), 2020, p. 4). در گزارش سال ۲۰۱۹م کسب و کار نیز ایران حائز رتبه ۱۲۸ با امتیاز ۵۶/۹۸ بوده است (World Bank (a), 2019, p. 11) که در واقع یک رتبه بهبود را نشان می‌دهد. شایان ذکر است مسلماً رتبه‌های تعیین شده از سوی گروه جهانی کسب و کار، نسبی بوده و بر این مبنا ممکن است رتبه کشوری به دلیل تغییر وضعیت در کشور دیگر تغییر نماید (احمدوند و سالاری، ۱۳۹۴، ص ۶۵). بسیاری رتبه نه‌چندان مطلوب ایران را تا حدود زیادی ناشی از مقررات نامناسب بازار کسب و کار و اعتبار می‌دانند (نخعی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۳۰).

۲.۳. شاخص أخذ اعتبار

تأثیر اعتبارات و تسهیلات بانکی به‌عنوان منبع تأمین سرمایه در محیط کسب و کار غیرقابل کتمان است (طیبی و عباسلو، ۱۳۸۸، ص ۶۳). کسب اعتبار آسان به دلیل تأثیر چشمگیری که در رشد فعالیت‌های اقتصادی و توسعه بخش خصوصی دارد، بسیار دارای اهمیت است (نصیری اقدام و مرتضوی‌فر، ۱۳۹۶، ص ۴۱).

۱. لازم به توضیح است، در این راستا قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب ۱۳۹۰م در ماده ۴ خود، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران را مکلف به ارائه تفکیک شاخص ملی محیط کسب و کار به صورت سالیانه و فصلی نموده. و هم‌اکنون سامانه پایش محیط کسب و کار در پورتال خدمات الکترونیکی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران به آدرس <https://chambertrust.ir> مشغول فعالیت است.

شاخص أخذ اعتبار، محدوده، دستیابی و کیفیت اطلاعات اعتباری در دسترس به‌وسیله ادارات مربوطه را ارزیابی نموده، نشان‌دهنده میزان تقسیم اطلاعات اعتباری، حقوق قانونی اعتباردهندگان و اعتبارگیرندگان و میزان پوشش ادارات عمومی و خصوصی است (حسین‌زاده بحرینی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۱۱).

همان‌گونه که در ابتدای این نوشتار آمد، تعارض منافع موجود میان اعتباردهندگان و اعتبارگیرندگان یکی از موانع اساسی اعطای اعتبارات است؛ به این شرح که اعتبارگیرنده از پنهان ماندن برخی اطلاعات اعتباری از اعتباردهنده بهره می‌برد.

عدم تقارن اطلاعات پیش از انعقاد قرارداد اعتباری منجر به زیان اعتباردهندگان و نیز اعتبارگیرندگان شایسته و منتفع شدن اعتبارگیرندگان ناخوب با هزینه دیگران می‌شود. روی دیگر این عدم تقارن اطلاعات که پس از انعقاد قرارداد اعتباری رخ می‌نماید، به دشواری نظارت و افزایش رفتارهای پرخطر اعتبارگیرنده می‌انجامد (نصیری اقدام و مرتضوی فر، ۱۳۹۶، ص ۴۲).

به عبارت دیگر، به دلیل ناآگاهی اعتباردهنده از سابقه اعتباری متقاضی و رفتارهای آتی وی و عدم تمایل اعتبارگیرنده به ارائه اطلاعات منفی وی، تضاد منفعی میان آن‌ها ایجاد می‌شود که به دشوار شدن أخذ اعتبار و درنهایت کاهش عمق بازارهای اعتباری منجر می‌شود. راهکار بازار در برابر این مشکل، تجمیع و پردازش اطلاعات اعتباری و انعکاس آن به اعتباردهندگان (تشریک اطلاعات اعتباری) است که به ارائه تصویری از وضعیت اعتباری متقاضی به اعتباردهنده و اقناع وی برای اعطای اعتبار از سویی و اعمال فشار بر اعتبارگیرندگان جهت ایفای تعهداتشان می‌انجامد. از این رو، یکی از اصلی‌ترین عواملی که در این خصوص از سوی بانک جهانی سنجیده می‌شود، کیفیت اطلاعات اعتباری و تشریک آن است.

شاخص أخذ اعتبار به‌منظور ارزیابی میزان دسترسی شرکت‌ها به اعتبار، دو مهم را می‌آزماید؛ قدرت و حقوق قانونی اعتبارگیرندگان و اعتباردهندگان با تمرکز بر قوانین مربوط به وثیقه (Movable collateral laws)، و نیز ثبت و به اشتراک‌گذاری اطلاعات اعتباری (Credit information systems) افراد اعم از حقیقی و حقوقی.

شاخص قدرت قانونی (Stretch of Legal Rights index)، وجود شرایط خاص برای تسهیل اعتباردهی در قوانین مربوط به وثیقه و ورشکستگی را ارزیابی می‌نماید (احمدوند و سالاری، ۱۳۹۴، ص ۶۴). این ارزیابی بر مدار وثایق مأخوذه و نیز امکانات حقوقی و قانون ایجادشده برای اعتباردهنده در صورت تخلف اعتبارگیرنده صورت می‌گیرد. لازم به توضیح است، وثایق نه تنها به‌عنوان تضمین اعطای اعتبار را تسهیل می‌کنند، بلکه اعتبارگیرنده را از عمل پنهان نیز منع می‌نمایند (Hirofumi et al, 2017, p. 3). به‌رحال امکان وثیقه‌گذاری اموال منقول، تعداد اموال منقولی که می‌توانند به‌عنوان وثیقه پذیرش شوند و نیز امکان ثبت این توثیق و یا

ضرورت حکم مرجع قضایی (Calomiris and others, 2017, p. 165) از اهم موارد مورد بررسی است. هرچه دسترسی به اطلاعات در کشوری بیشتر باشد و همچنین امکان استفاده از تمامی دارایی‌ها به صورت قانونی به‌عنوان وثیقه فراهم باشد، دسترسی به اعتبار در آن راحت‌تر خواهد بود (خیرخواهان، ۱۳۸۶، ص ۷۷).

شاخص عمق اطلاعات اعتباری (Depth of Credit Information Index)، قواعد و شیوه‌های مؤثر بر پوشش، دامنه و دسترسی به اطلاعات موجود از طریق اداره یا مؤسسه اعتباری، و میزان پوشش اداره اعتباری (Credit Registry Coverage) یا شرکت سنجش اعتبار (Credit Bureau Coverage) و تعداد اشخاص حقیقی و حقوقی فهرست‌شده در اداره ثبت اعتبار را اندازه‌گیری می‌نماید. به‌طور خلاصه، شاخص أخذ اعتبار ناظر بر میزان توانمندی و نیز امکان سنجش گسترده، دقت اطلاعات اعتباری و میزان پوشش آن است (احمدوند و سالاری، ۱۳۹۴، ص ۶۳). شایان ذکر است برای تعیین رتبه کشورهای پرسش‌هایی در خصوص وضعیت آن‌ها طرح و به آن پاسخ داده می‌شود که بیشترین این پرسش‌ها درباره عناصر قانونی و هنجاری است که تغییر در رتبه، به تغییر در قوانین و مقررات وابسته است.

در گزارش منتشرشده در سال ۲۰۲۰م، ۳۰ کشور در خصوص دستیابی به اعتبارات تغییراتی ایجاد کرده و ۲۳ کشور سیستم سنجش اطلاعات اعتباری خود را ارتقا داده‌اند. این ارتقا بیشتر در قالب افزایش پوشش نهادهای سنجش اعتبار و یا گسترش حیطه زمانی تحت پوشش آن‌ها بوده است (World bank (a), 2020, p. 12).

امروزه بر شمار نهادهای سنجش اعتبار در جهان روزبه‌روز افزوده می‌شود. در ارزیابی سال ۲۰۰۵م معادل ۶۷ درصد کشورها دارای یک نهاد عمومی و خصوصی اعتبارسنجی بودند، حال آنکه در سال ۲۰۱۹م این میزان به ۸۸ درصد رسید. همچنین عمق اطلاعات فراهم‌شده از سوی نهادهای سنجش اعتبار نیز حسب گزارش گروه کسب و کار بالا رفته است (World bank (a), 2020, p. 48). رتبه ایران در شاخص أخذ اعتبار ۱۰۴ و امتیاز آن ۵۰ بوده (World bank (b), 2020, p. 4) و این رتبه در گزارش سال پیش برابر با ۹۹ و امتیاز ۵۰ بوده است. با این تعبیر، وضعیت و کیفیت أخذ اعتبار در کشور ما در سال اخیر تغییر نیافته و تنزل پنج پله‌ای ایران به دلیل پیشرفت کشورهای دیگر بوده است.

۴. بررسی تأثیر رویکرد قانونی ایران در خصوص سنجش اعتبار در

رتبه انجام کسب و کار

سنجه أخذ اعتبار تا حدود زیادی به ترتیبات اداری کشورها و نیز قوانین و مقررات اداری آن‌ها

در این خصوص برمی‌گردد. همان‌گونه که دانستیم، ایران تا قبل از سال ۱۳۸۶ ش و تصویب آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار، سابقه چندانی در تشریح اطلاعات اعتباری به جز اقدامات محدود بانک‌ها و شرکت‌های بیمه نداشته است. این درحالی است که تشریح اطلاعات به کاستن از اطلاعات نامتقارن و درنهایت کاهش هزینه غربالگری متقاضیان و به تبع آن، کاهش هزینه اخذ اعتبار می‌انجامد (نصیری اقدم و مرتضوی فر، ۱۳۹۶، ص ۴۴) که خود بر رتبه سهولت کسب و کار به نحو چشمگیری تأثیرگذار است.

بر این مینا امتیاز حاصل از پوشش شرکت اعتبارسنجی خصوصی تا گزارش سال ۲۰۱۰ م صفر بوده که با راه‌اندازی و آغاز فعالیت شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران در سال ۲۰۱۱ به ۴/۵ رسیده است. فعالیت شرکت یادشده در کنار راه‌اندازی درگاه الکترونیکی اداره ثبت شرکت‌ها و سامانه الکترونیکی قوه قضائیه موجب بهبود رتبه فضای کسب و کار ایران در سال ۲۰۱۱ م (کیومرثی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۸) و ارتقای آن از رتبه ۱۰۹ به ۸۹ شده است (World Bank, 2011, p. 35).

اما در خصوص تغییر آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار، تأثیر احتمالی در گزارش سال ۲۰۲۰ م بانک جهانی منعکس نیست^۱. علاوه بر بازه زمانی تحت پوشش گزارش یادشده، از آنجا که گزارش با اتکا به پاسخ‌های فعالان غیردولتی تجاری و بر مبنای وضعیت بالفعل هر یک از عوامل تنظیم می‌شود، به‌نظر نمی‌رسد نفس تصویب آئین‌نامه یادشده تا هنگامی که واجد اثر ملموس در سیستم اعتبارسنجی نباشد، بتواند تغییر چندانی در رتبه ایران ایجاد کند.

اما نکته شایان توجه اینکه امکان دسترسی اشخاص به اطلاعات اعتباری خود و در پی آن، اعتراض به مراتب مندرج در آن، در ماده ۲۰ آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار گنجانده شده است؛ این درحالی است که عدم امکان این امر یکی از امتیازات منفی کشورمان در گزارش‌های پیشین منتهی به گزارش سال ۲۰۲۰ م بوده است (World Bank (b), 2020, p. 35).

نکته دیگر، تکلیف تأمین‌کنندگان حسب ماده ۲۱ آئین‌نامه به فراهم ساختن زیرساخت‌های لازم و در چارچوب آئین‌نامه برای ارائه اطلاعاتی که موجب تکمیل نظام سنجش اعتبار می‌شود، از طریق شبکه ملی اطلاعات به شرکت اعتبارسنجی است. این مهم علاوه بر غنای اطلاعات تشریح شده، به بالا بردن دقت داده‌ها و سرانجام امکان اطمینان به اطلاعات از سوی سامانه‌های رسمی (قدمی، ۱۳۹۷، ص ۱۵۶) خواهد انجامید. ضمن اینکه عدم ثبت اطلاعات اعتباری خرده‌فروش‌ها، اعتباردهندگان تجاری و شرکت‌های ارائه‌دهنده انشعابات شهری، همواره یکی از مشکلات اعتبارسنجی در کشور ما بوده است که افزودن بر شمار تأمین‌کنندگان اطلاعات در

۱. لازم به توضیح است گزارش بازه اول می ۲۰۱۸ تا اول می ۲۰۱۹ (اردیبهشت ۱۳۹۸) را پوشش می‌دهد که پیش از تصویب آئین‌نامه جدید است.

آئین‌نامه جدید می‌تواند گامی در راستای رفع آن به‌شمار آید.^۱ با توجه به مراتب پیش‌گفته، اجرایی شدن آئین‌نامه و انعکاس آن در شیوه عملکرد شرکت‌های سنجش اعتبار، می‌تواند شاخص ایران در این خصوص را ارتقا دهد.

نتیجه

فعالیت‌های اقتصادی به نحو عمیقی از محیط حقوقی، سیاسی و نهادی پیرامون خویش متأثر می‌شوند؛ مجموع این عوامل را فضای کسب و کار نام نهاده‌اند. سودای سودآوری به‌عنوان انگیزه فعالان اقتصادی، آن‌ها را به ارزیابی هزینه و عایدی فعالیت‌هایشان و نیز دشواری‌های فضای کسب و کار وامی‌دارد، از این رو می‌تواند هزینه‌های فعالیت را بالا ببرد و به تبع آن از سود آن بکاهد و یکی از بازدارنده‌های اصلی تجارت و سرمایه‌گذاری تلقی می‌شود. هم‌اینکه این هزینه‌هاست که با وجود ارزانی بسیاری از هزینه‌های مرئی، نظیر نیروی انسانی و مواد خام، سدّ راه تجارت و سرمایه‌گذاری در کشورمان ایران شده، کشورهای با فضای کسب و کار بهتر، گوی سبقت را در جذب سرمایه‌گذاری از ایران ربوده‌اند؛ چه اینکه به گفته ناصر خسرو قبادیانی:

چیزی به گران هیچ خردمند نخرَد هر گه که بیابد به از آن چیز به ارزان

هزینه‌های أخذ اعتبار یکی از مهم‌ترین این هزینه‌هاست که می‌توان آن را یکی از مسائل اساسی اقتصاد ایران دانست. از میان عوامل دخیل در کسب اعتبار، دو دسته حقوق اعتباری و اطلاعات اعتباری از سوی بانک جهانی در تعیین رتبه کشورها آزموده می‌شوند که در این پژوهش به سنجش اطلاعات اعتباری پرداخته شد. رتبه اخذ اعتبار نمایانگر میزان حمایت قانون از اعتباردهنده و اعتبارگیرنده و نیز عمق، کیفیت و میزان تشریح اطلاعات اعتباری است. از آنجا که قوانین و مقررات بستر مهم کسب و کار هستند که در بررسی بانک جهانی نیز بر آن‌ها تمرکز خاص وجود دارد، در نوشتار حاضر به بررسی مقررات ناظر بر سنجش اعتبار در ایران پرداخته، دانستیم که تغییرات انجام‌شده در قالب آئین‌نامه نظام جامع سنجش اعتبار در صورت اجرای صحیح می‌تواند به ارتقای رتبه ایران در بررسی سال‌های آتی بینجامد. البته با عنایت به تفویض اختیار، تعیین امور مهمی نظیر فهرست داده‌ها، تأمین‌کنندگان، انواع خدمات اعتباری قابل ارائه از سوی شرکت، کیفیت و محتوای گزارش اعتباری و نحوه اعتبارسنجی و همچنین اناطه الغای آئین‌نامه پیشین به ابلاغ تصویب‌نامه‌ها، بایسته است حتی‌المقدور کاستی‌های آئین‌نامه به‌خصوص مراتب مورد تأکید نهادهای بین‌المللی چون بانک جهانی، در

۱. شایان ذکر است به این دسته از منابع اطلاعاتی در لیست اطلاعات شورای موضوع ماده ۵ آئین‌نامه نظام سنجش اعتبار مصوب ۱۳۸۶ش اشاره شده است.

تصویب‌نامه‌های پیش رو اصلاح و جبران گردد. برای مثال، امکان دسترسی رایگان اشخاص به اطلاعات اعتباری آن‌ها (حداقل برای یک‌بار در سال) و یا بازه‌های زمانی نگهداری اطلاعات مدنظر بانک جهانی تصریح گردد.

گسترش قلمرو اطلاعات اعم از اطلاعات مثبت و نیز اطلاعات مربوط به خریدهای اقساطی، تجهیز نهاد‌های ذی‌ربط به شبکه‌های رایانه‌ای با تعریف استانداردهای گزارش‌دهی که درنهایت یکسانی شیوه‌ارائه اطلاعات از منابع مختلف را به‌همراه خواهد داشت و به کاهش چشمگیر زمان وصول و انتقال داده‌ها منجر می‌شود، می‌تواند وضعیت ایران در این خصوص را بهبود بخشد. با توجه به اینکه نظام حقوقی کشور ما در این زمینه تا حدود زیادی از کشورهای توسعه‌یافته عقب‌تر است، استفاده از تجربیات آن‌ها و رویکردهای قانونی و نهادی اتخاذشده می‌تواند راهگشا باشد که مستلزم پژوهش‌های چندجانبه حقوقی، اقتصادی و مالی است. رقابت میان شرکت‌های سنجش اعتبار، نحوه عملکرد نهاد‌های عمومی و خصوصی اعتبارسنجی و ارتباط آن‌ها باهم، شیوه حفظ حریم شخصی و حقوق بشر در فرایند سنجش اعتبار، مسئولیت مدنی و کیفی شرکت‌های اعتبارسنجی، جایگاه قانونی و حقوقی شرکت‌های اعتبارسنجی، نحوه پوشش بازارهای غیررسمی اعتبار، مقابله با انحصار در تشریح اطلاعات اعتباری، تأثیر مؤسسات سنجش اعتبار در بحران‌های مالی و راهکار جلوگیری از آن؛ همگی مواردی هستند که با وجود ضرورت تفحص و تحقیق در آن‌ها در کشور ما مغفول مانده و یا به آن‌ها کم توجه شده است و مسلماً ساختن بنایی مستحکم در زمینه سنجش اعتبار در ایران، مستلزم پژوهش‌های تطبیقی در زمینه‌های یادشده است.

منابع و مأخذ

۱. فارسی

۱. احمدپور، احمد و رسائیان، امیر (بهار ۱۳۸۶)، «اثر عدم تقارن اطلاعات بر اختلاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش اوراق بهادار»، مجله دانشکده علوم انسانی دانشگاه سمنان، ش ۱۷.
۲. احمدوند، محمدرحیم و سالاری، ابوذر (مهر و آبان ۱۳۹۴)، «بررسی و مقایسه تجارب بهبود شاخص أخذ اعتبار در کشورهای موردنظر سند چشم‌انداز، کشورهای حوزه منا و ایران»، مجله اقتصادی، سال پانزدهم، ش ۷ و ۸.
۳. اظهر، سیده ارمغان (بهار ۱۳۹۶)، «زیرساخت‌های حقوقی مناسب جهت توانمندسازی کسب و کارهای خرد و متوسط»، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، دوره ۳، ش ۱.
۴. امجدی، کاظم و شافعی، احسان (تابستان ۱۳۹۶)، «تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر

- شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار کشورها (مکانیزمی جهت ارتقای بهره‌وری)»، مدیریت بهره‌وری، ش ۴۱.
۵. امید اخگر، محمد و شانظری، نسرین (تابستان ۱۳۹۴)، «بررسی رابطه بین کیفیت گزارشگری مالی و عدم تقارن اطلاعاتی تحت شرایط متفاوت ریسکی و علاقه سرمایه‌گذاران»، دانش حسابداری مالی، سال دوم، ش ۲.
۶. بانک جهانی و شرکت تأمین مالی بین‌المللی (۱۳۸۶)، فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۶، مترجم: جعفر خیرخواهان، چ ۱، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۷. جلالی، مریم؛ الشریف، محمدمهدی؛ فصیحی‌زاده، علیرضا؛ جلالی، محمود (پاییز و زمستان ۱۳۹۶)، «بررسی تطبیقی وقوع اشتباه انسانی یا خطای فنی در پرداختهای مبتنی بر کارت بدهی در حقوق ایران و امریکا»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، ش ۲.
۸. جلیلی، محمد (۱۳۸۷)، نظام جامع سنجش اعتبار، چ ۱، تهران: انتشارات ترمه
۹. جمعه‌زاده بهابادی، خلیل و ملکی، مصطفی (زمستان ۱۳۹۶)، «تحلیل جنبه‌های حقوقی مؤسسات گزارش اعتبار در ایران»، تحقیقات حقوقی آزاد، ش ۳۸.
۱۰. حسین‌زاده بحرینی، محمدرحیم؛ فلاحی، محمدعلی؛ عرفانی جهانشاهی، فاطمه (بهار و تابستان ۱۳۹۱)، «تأثیر مقررات کسب و کار بر رشد اقتصادی»، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، سال نوزدهم، ش ۳.
۱۱. حیدری سورشجانی، مهرناز و محمدی، پرستو (تابستان ۱۳۹۴)، «عدم تقارن اطلاعاتی در سرمایه‌گذاری خطرپذیر: تأملی در چارچوب عقد شرکت و مضاربه»، اقتصاد اسلامی، ش ۵۸.
۱۲. خضری، محمد (۱۳۸۹)، «دورنمای محیط کسب و کار در لایحه برنامه پنجم توسعه کشور»، مطالعات راهبردی، دوره ۱۳، ش ۴۸.
۱۳. زارعی، زاله (شهریور ۱۳۹۶)، «ارزیابی فضای کسب و کار در کشور»، تازه‌های اقتصاد، ش ۱۵۱.
۱۴. شکوهی، مجید (۱۳۹۲)، «نگاهی به وضعیت مراکز اعتبارسنجی در اروپا»، مجله بانکداری الکترونیک، سال پنجم، ش ۴۱.
۱۵. شهبازی غیائی، موسی (۱۳۹۳)، راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی - نماگر دریافت اعتبار، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۶. طباطبایی‌نژاد، سید محمد؛ باقری، محمود؛ فرخانی، هدایت (بهار ۱۳۹۶)، «عدم تقارن اطلاعات در حقوق بانکی (مطالعه موردی: تسهیلات سندیکایی)»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، سال چهل و هفتم، ش ۱.
۱۷. طیب‌نیا، علی و قربانی، پوریا (تابستان ۱۳۹۱)، «تحلیل و آزمون نقش قانون و تشریح اطلاعات اعتباری در توسعه مالی»، پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ش ۶۲.

۱۸. طیبی، سید کمیل و عباسلو، یاسر (تابستان و پاییز ۱۳۸۸)، «اعتبارات بانکی و سایر تعیین‌کننده‌های اقتصادی فضای کسب و کار در ایران»، پژوهش‌های پولی و بانکی، ش ۱.
۱۹. فلاح‌زاده، علی‌محمد؛ ابراهیمی، محمود؛ افشار، سجاد (بهار و تابستان ۱۳۹۵)، «اعتبارسنجی اقتصادی از منظر حقوق عمومی»، دیدگاه‌های حقوق قضایی، ش ۷۳ و ۷۴.
۲۰. قدمی، مریم (بهار ۱۳۹۷)، «نقش ثبت در بهبود فضای کسب و کار»، مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، دوره ۴، ش ۲/۱.
۲۱. کرمی، سکینه (پاییز و زمستان ۱۳۹۵)، «نابرابری قدرت چانه‌زنی به‌عنوان مبنایی برای کنترل قرارداد، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۷، ش ۲.
۲۲. کیومرثی، مسعود (پاییز ۱۳۸۸)، «چالش‌های نظام بانکی: وضعیت شاخص دسترسی به اعتبار و مسئولیت‌های ما»، تازه‌های اقتصاد، ش ۱۲۵.
۲۳. کیومرثی، مسعود (۱۳۸۹)، «بهبود بیست پله‌ای شاخص أخذ اعتبار در مجموعه شاخص‌های کسب و کار»، تازه‌های اقتصاد، ش ۱۲۹.
۲۴. نخعی، فریبا؛ خشنودی عبدالله؛ دشتیان، مجید (زمستان ۱۳۹۴)، «ارزیابی تأثیر بهبود کیفیت مقررات کار، اعتبار و کسب و کار بر رشد اقتصادی (مطالعه تعدادی از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته با تأکید بر ایران)»، فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی، ش ۹.
۲۵. نصیری اقدم، علی؛ حسینی، محمدرضا؛ قودجانی، اصلان (۱۳۹۲)، مبانی اقتصادی و حقوقی سنجش اعتبار، چ ۱، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۲۶. نصیری اقدم، علی و مرتضوی‌فر، زینب (بهار ۱۳۹۶)، «دلالیت اقتصاد نهادی برای بهبود محیط کسب و کار»، پژوهشنامه اقتصادی، ش ۶۴.
۲۷. هاشمی، عباس و صادقی، محسن (بهار ۱۳۹۰)، «رابطه عدم تقارن اطلاعاتی و سرمایه‌گذاری در دارایی‌های سرمایه‌ای»، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ش ۹.
۲۸. یعقوبی، علی (تابستان ۱۳۹۲)، «اقتصاد اطلاعات و نقش آن در اقتصاد جهانی»، رسانه، ش ۹۱.
۲۹. یوسفی صادقلو، احمد و دانشجو، حامد (پاییز ۱۳۹۵)، «چالش‌ها و کاستی‌های مبارزه با پولشویی در حقوق ایران»، تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، ش ۲۹.

۲. انگلیسی

30. Asongu, Simplice A; Odhiambo, Nicholas M. (2018), "Information Asymmetry, Financialisation and Financial Access", African Governance and Development Institute, January, available at : https://www.researchgate.net/publication/325216513_Information_Asymmetry_Financialisation_and_Financial_Access, last visited:2020/2/3
31. Baker, Tom (2003), "Containing the Promise of Insurance: Adverse Selection

- and Risk Classification", University of Connecticut School of Law Articles and Working Papers. Paper 3.
32. Berrndt, antje and Gupta, anurag (2009), Moral Hazard and Adverse Selection in the Originate-to-Distribute Model of Bank Credit, *Journal of Monetary Economics*, Volume 56, Issue 5, July, p. 725-743
 33. Berger, Andrea; Barrera, Marisa; Klien, Joyce (2003), Credit Scoring and Microenterprise lenders, Washington DC: Microenterprise Fund for Innovation, Effectiveness, Learning and Dissemination The Aspen Institute One Dupont Circle
 34. Calomiris, Charles; Larrain, Mauricio; Liberti, José; Sturgess, Jason (2017), "How Collateral Laws Shape Lending and Sectoral Activity". *Journal of Financial Economics* 123 (1), p. 163-188.
 35. Clarkson, Gavin (2008), "Wall Street Indians: Information Asymmetry and Barriers to Tribal Capital Market Access", 12 *Lewis & Clark L. Rev* 943
 36. Eifert, Benjamin P. (2009), "Do Regulatory Reforms Stimulate Investment and Growth?", Center for Global Development Working Paper 159, January
 37. Elkhoury, Marwan (2008), "Credit Rating Agencies And Their Political Impact on Developing Countries", January, UNCTAD/OSG/DP/2008/1
 38. Ferretti, Federico (2008), *The Law and Consumer Credit Information in the European Community*, London: Cavendish
 39. Hanusch, Marek (2012), "The Doing Business Indicators, Economic Growth and Regulatory Reform Policy ", World Bank Research Paper No. 6176
 40. Hirofumi, UCHIDA; Ichiro, UESUGI; Hiromichi, IWAKI (2017), "Adverse Selection versus Moral Hazard in Financial Contracting: Evidence from collateralized and non-collateralized loans Institute of Economy", Trade and Industry Discussion Paper Series 17-E-058 March, available at: <https://ideas.repec.org/p/eti/dpaper/17058.html>, last visited 2020/2/3
 41. Li, Shuai; Yanga, Yang; Zongfanga, Zhou (2014), "Research on Impact of Moral Hazard on Individual Credit Risk", *Procedia Computer Science*, Vol. 31, p. 577-586
 42. Lin, Devin S. (2018), *Regulating Information Asymmetry in Residential Real Estate Market*, New York: Routledge
 43. Olegario, Rowena (2006), *A Culture of Credit: embedding trust and transparency in American business*, London: Harvard University Press
 44. Olegario, Rowena (2001), "Credit reporting agency: Their Historical Roots, Current Status, and Role in Market Development", University of Michigan, Business School, no. 1
 45. Pei, Zhi, Yan, Ruiliang (2019), "Cooperative behavior and information sharing in the e-commerce age", *Industrial Marketing Management*, Volume 76, January, p. 12-2
 46. Samuelson, Pamela (2000), "Privacy as Intellectual Property?" *Stanford Law Review*, 52(5)
 47. Wen, Jian; Chen, K.C.; Wu, Lifan (2015), "Empirical Study of Adverse Selection and Moral Hazard in the Property and Liability Reinsurance Market",

-
- Journal of Finance and Accountancy, Vol. 19, March, p. 1-22
48. World Bank (2020), Doing Business 2020, Available at <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> last visited: 2020/2/1
49. World Bank (2019), Doing Business 2019, Available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>, last visited:2020/2/1
50. World Bank (2020), Economy Profile Iran- Islamic Rep. Doing Business 2020, available at: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/i/iran/IRN.pdf>, last visited: 2020/1/25
51. World Bank (2011), Doing Business 2011, Available at: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB11-FullReport.pdf>, last visited: 2020/2/7